

Informe de la Secció de Llengua i Literatura de l'Institut Menorquí d'Estudis sobre l'acord del Ple de l'Ajuntament de Maó, en sessió ordinària de dia 29 d'octubre de 2012, que aprova provisionalment el canvi del nom oficial actual de la ciutat i del municipi, de manera que de MAÓ passi a ser MAÓ-MAHÓN

El Butlletí Oficial de les Illes Balears de dia 24 de novembre de 2012 i el BOE de 26 de desembre de 2012 publiquen l'Edicte d'Alcaldia pel qual es fa públic als efectes de possibles reclamacions o suggeriments *l'acord del Ple de l'Ajuntament de Maó, en sessió ordinària de dia 29 d'octubre de 2012, que aprova provisionalment el canvi del nom oficial actual de la ciutat i del municipi, de manera que de MAÓ passi a ser MAÓ-MAHÓN, segons Proposta d'Alcaldia de data 22 d'octubre de 2012 i a l'empara del que disposa el vigent article 14.1 de la Llei 3/1986 de 19 d'abril de normalització lingüística de les Illes Balears que estableix que "Els topònims de les Illes Balears poden tenir com a forma oficial la catalana o la castellana i la catalana conjuntament"*.

Consideracions.

Primera.

El Grup d'Experts de les Nacions Unides per als Noms Geogràfics (GENUNG) té com a finalitat aconseguir que els noms de lloc siguin correctes, precisos, sancionats per l'autoritat i disponibles universalment i fàcilment. Estudia, entre d'altres coses, com es transcriuen en alfabet llatí els noms escrits en altres alfabetos. Atesa la importància dels topònims com a signes culturals –ens donen el sentit de pertinença, ens refan la història, fonamenten la nostra identitat–, l'esperit del GENUNG és de no modificar gens o gaire els noms de cada indret a l'hora de *estandarditzar-los*.

Com ha recomanat aquest grup d'experts, cal protegir el patrimoni onomàstic i evitar la proliferació de noms nous de caràcter comercial o banal, a més d'evitar la pèrdua o la substitució de les denominacions genuïnes. Els noms propis de lloc tenen com a finalitat fonamental l'orientació geogràfica, la localització sobre el territori. Per aquest motiu, els canvis de nom resulten socialment perturbadors, perquè eliminen referents bàsics i perquè poden provocar confusions geogràfiques, per la qual cosa no és prudent ni aconsellable realitzar modificacions que no siguin estrictament obligades.

Segona.

Els noms propis es regeixen per la mateixa normativa lingüística que els noms comuns, excepte en el fet que la lletra inicial dels noms propis s'escriu amb majúscula. D'aquesta manera, doncs, els topònims catalans no poden presentar formes ortogràfiques contràries a les establertes per la Universitat de les Illes Balears, que han estat aprovades també per l'Institut d'Estudis Catalans, en tant que és l'autoritat sobre la llengua, reconeguda no sols pel consens dels catalanoparlants, sinó també pel Reial Decret RD 3118/1976 de 26 de novembre, signat pel rei Joan Carles, que atorga "reconeixement oficial a l'Institut d'Estudis Catalans com a corporació acadèmica, científica i cultural (...), l'àmbit d'actuació de la qual s'estendrà a les terres de llengua i cultura catalanes". Tot això, evidentment, és acceptat per la comunitat científica.

Tercera.

La forma ortogràfica dels topònims –inclosos els noms dels municipis i dels nuclis de població (ciutats, viles, pobles i llogarrets)– s'estableix entre d'altres, segons la UIB, a partir de l'etimologia, la tradició escrita, l'adequació amb la forma viva i la consciència culta. Generalment, la solució històrica coincideix amb la forma viva, però, quan l'evolució ha allunyat el nom del seu origen (és a dir, que hi ha hagut canvis en el nom que no corresponen a vacil·lacions gràfiques), s'ha respectat la forma evolucionada i actual.

Quarta. Legislació comparada

Convé observar què estableixen per a la toponímia oficial les diferents lleis lingüístiques de les comunitats autònomes on hi hagin llengües pròpies oficials diferents a l'oficial de l'Estat.

Illes Balears

L'article 14. 1 de la Llei 3/1986 de 29 d'abril (i no del 19 com es cita a l'edicta publicat tant al BOE com al BOIB) de normalització lingüística deia textualment: "Els topònims de les Illes Balears tenen com a única forma oficial la catalana". No obstant això, entenem que la citació es deu referir a la Llei 9/2012, de 19 de juliol, de modificació de la Llei 3/2007, de 27 de març, de la funció pública de la comunitat autònoma de les Illes Balears, la qual en el punt 5 de la disposició final primera indica, entre d'altres, el següent:

1. "Els topònims de les Illes Balears poden tenir com a forma oficial la catalana o la castellana i la catalana conjuntament. (...)"

S'ha d'entendre, doncs, que la denominació conjunta castellana i catalana és una possibilitat oberta, però no un mandat legal.

Catalunya

La Llei de política lingüística de Catalunya estableix al seu article 18.1 que "Els topònims de Catalunya tenen com a única forma oficial la catalana, d'acord amb la normativa lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans, excepte els de la Vall d'Aran, que tenen l'aranesa.

Galícia

Així mateix, la Llei 3/1983, de 15 de juny, de normalització lingüística de la llengua gallega estableix l'oficialitat única de l'idioma propi de la comunitat i no l'oficialitat bilingüe.

País Basc

La Llei 10/1982, de 24 de novembre, bàsica de normalització de l'ús de l'euscara contempla la doble oficialitat en alguns casos excepcionals. D'acord amb el seu article 10, en el cas que les grafies euskaldun i castellana siguin "sensiblement diferents":

1. La nomenclatura oficial de los territorios, municipios, entidades de población, accidentes geográficos, vías urbanas y, en general, los topónimos de la Comunidad Autónoma Vasca, será establecida por el Gobierno, los Órganos Forales de los Territorios Históricos o las Corporaciones Locales en el ámbito de sus respectivas competencias, respetando en todo caso la originalidad euskaldun, romance o castellana con la grafía académica propia de cada lengua.

En caso de conflicto entre las Corporaciones Locales y el Gobierno Vasco sobre las nomenclaturas oficiales reseñadas en el párrafo anterior, el Gobierno Vasco resolverá, previa consulta a la Real Academia de la Lengua Vasca.

2. Las señales e indicaciones de tráfico instalados en la vía pública, estarán redactados en forma bilingüe respetando en todo caso las normas internacionales y las exigencias de inteligibilidad y seguridad de los usuarios.

3. En caso de que estas nomenclaturas sean sensiblemente distintas, ambas tendrán consideración oficial, entre otros, a los efectos de su señalización viaria.

Navarra i Comunitat Valenciana

La llei foral 18/1986, de 15 de desembre, “del vascuence” i a la llei 4/1983, de 23 de novembre, d’ús i ensenyament del valencià, són les dues úniques lleis que no es proposen seriosament l’objectiu de normalització sinó que s’autolimiten a “promoure” l’ús i l’ensenyament de les seves llengües pròpies respectives. Quant a la llei valenciana, en el seu article 15 estableix que:

1. Correspon al Consell de la Generalitat Valenciana, d’acord amb els procediments legals establerts, determinar els noms oficials dels municipis, territoris, nuclis de població, accidents geogràfics, vies de comunicació interurbanes i topònims de la Comunitat Valenciana. El nom de les vies urbanes serà determinat pels Ajuntaments corresponents.

2. Les denominacions adoptades pel Consell, d’acord amb el que es disposa al número anterior, seran les legals a tots els efectes i es procedirà a la retolació pública acordada en la forma en què reglamentàriament es determine, amb el respecte degut a les normes internacionals subscrietes per l’Estat en aquesta matèria.

3. Els municipis que tinguen denominació en les dues llengües de la Comunitat faran constar el seu nom en ambdues.

4. Les denominacions adoptades pel Consell, a tenor de l’apartat 1, i en la mesura que ho permeta el nom. oficial, es retolaran en les dues llengües oficials

Aquí cal tenir present que dins la Comunitat Valenciana hi ha una zona originàriament castellanoparlant i una altra, majoritària, catalanoparlant.

La República Francesa

Fins i tot la República Francesa acaba d’acceptar canviar el nom oficial de la muntanya emblemàtica dels ciutadans de nació catalana: el Canigó. *Canigou* havia estat fins ara la denominació francesa, que ha estat corregida pel Ministeri d’Ecologia, Desenvolupament Sostenible i Energia. *Canigó* n’és l’únic nom oficial. Toca ser així d’acord amb les normes internacionals.

Cinquena.

S’argumenta el criteri científic: els topònims oficials han de tenir una única forma, la de la llengua pròpia del país i d’acord amb l’ortografia fixada per l’acadèmia autoritzada per establir-ne la normativa. Aquest criteri no és d’ara, es va establir al Tercer Congrés Internacional de Toponímia i Antroponímia de Brussel·les, el juliol de 1949, i és acceptat per la universalitat dels països, entre ells Espanya i França, encara que no sempre l’han tingut en compte en les seves decisions. Val la pena que el coneguem: l’article 7 de les resolucions aprovades precisa que “donat que els topònims són documents valuosos de geografia humana (també ho són, evidentment, des del punt de vista de la lingüística i de la història), han de ser consignats sense alteracions de cap mena en els documents oficials, principalment en les regions on la llengua és diferent de l’idioma oficialment imposat”.

De tota manera, i com va escriure un especialista en la matèria, el Dr. Enric Moreu-Rey, les denominacions oficials no obliguen els particulars. Qui voldrà escriure Londres, Munich o Nueva-York és tan lliure de fer-ho com els qui volen escriure, posem per cas Mahón o bé Osca, Conca o Múrcia. Són els anomenats *exotopònims*.

Aquest és també el criteri de la UIB, autoritat reconeguda en matèria lingüística i d'obligada consulta per part dels nostres governants per imperatiu legal (Art. 35 de la Llei orgànica de l'Estat de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears).

Sisena.

Una vegada establert el criteri universal en l'àmbit científic de l'onomàstica, resulta convenient considerar dues qüestions: primera, quin és el nom històric i tradicional de l'actual capital de Menorca i, segona, com s'ha d'escriure correctament el topònim.

Per respondre ambdues qüestions, s'ha de tenir en compte necessàriament què diu la Universitat de les Illes Balears, la qual es va pronunciar de manera inequívoca: oficialitat única del topònim en la forma tradicional i històrica de la llengua pròpia dels menorquins. Fonèticament, [məó] (la -n final es va mantenir en català fins al segle XIV i així apareix en alguns documents medievals); en cap cas seria [maón].

Pel que fa a la grafia, certament n'hi ha hagut unes quantes (*Maó, Mahó, Meò, Maon, Maò, Maom, Mo...*) com es pot comprovar en diferents documents antics i en la cartografia, com va explicar abastament Josep Mascaró Pasarius, i tampoc no hem d'ocultar que la que gaudí de més ús durant els anys anteriors a la reforma ortogràfica fou la de *Maho*, amb la *h* intercalada i sense accent. I si hom accepta la norma ortogràfica de posar accent gràfic als mots acabats en vocal tònica, per què no s'ha d'acceptar la norma ortogràfica d'eliminar per innecessàries les hacs intervocàliques en mots antigament escrits així: *lleho (lleó), rahor (>raor), raho (>raó), Lehó (<Alaior, <Ihalor)*, etc., i per tant, *Maho > Maó?* [Vid. els informes de l'Ime de 1996, del doctor Gabriel Bibiloni de 2006 i l'informe de la UIB de 2011]

Setena.

La matèria dels noms propis sol esser delicada i en la seva estètica es mouen sentiments; i amb els sentiments de la gent no s'ha de jugar. D'altra banda, aquests solen esser fàcilment manipulables. Allò que, al nostre entendre, esdevé intolerable és l'exercici de demagogia basada en el falsejament de la veritat o en veritats a mitges.

Convé atendre, així mateix, el que segueix:

1. Quan ara fa cent anys es van aprovar les Normes de 1913, que normalitzaven ortogràficament la llengua catalana, en aquell mateix text es deia que "no afecten els noms propis geogràfics, que han de ser objecte d'un estudi especial..." Aquest estudi no es va fer sinó molt més endavant i així en el Decret de 20 d'abril de 1931 la Generalitat de Catalunya recollia el primer nomenclàtor de toponímia major de Catalunya, on s'assentaven els primers criteris.

2. Els nomenclàtors per al País Valencià i les Illes van ser encàrrecs de l'IEC a Vicent Sanchis Guarnier i a Francesc de B. Moll el 1951 abans d'haver ingressat a la Secció Filològica. (1960). La feina llavors no es va completar, però en sortir el volum VII del Diccionari Alcover-Moll (1969) "Maó" ja s'escriu sense *h*. També Mn. Josep Salord Farnés l'escrivia amb *h* l'any 1953 i al cap de poc temps ja va deixar de fer-ho; com a filòleg es va mostrar d'acord amb la normativa acadèmica igual que ho hauria fet qualsevol persona culta i seriosa.

Francesc de B. Moll, fill il·lustre de Menorca i que com a tal el seu retrat figura a la sala de Plens de l'ajuntament de Maó, va aplicar precisament el criteri segons el qual "...els topònims catalans no poden tenir formes ortogràfiques contràries a la normativa vigent de l'IEC". Tanmateix, continua Moll, açò no és així perquè ho digui cap llei de normalització lingüística, sinó perquè les lleis (la de les Illes Balears abans que fos modificada) el que fan

és recollir els criteris toponímics internacionals. (Vid. “Sobre l’ortografia dels noms de lloc” – articles a El Correo Catalán 1963-1964– dins “L’home per la paraula”, p. 71-80).

Maó no és un nom nou. Cal entendre que grafiar el nom *Maó* sense *h* no és un canvi de nom. Si canvi hi hagués, aquest afectaria l’oralitat del mot, que no és el cas. Oficialitzar *Maon*, o *Mahon* o *Mahón* sí que ho suposaria (per la *n* final). En castellà és *Mahón*. Clar que sí. Però aquí es tracta del nom oficial de la ciutat i el nom propi només és un (si et dius *Pere* no ets *Pedro*, ni *Peter*, ni *Pierre*, ni *Pero*, ni *Petrus*, per molt que siguin mots que en les diferents llengües comparteixen el mateix ètim).

La normativització de *Maó*, doncs, ab initio no es va fer “única y exclusivamente por motivos políticos e ideológicos” com asseveren alguns mal informats, sinó, ben al contrari, per adaptar el nom a la normativa general de la nostra llengua, tal com recomanen els organismes científics internacionals.

Que l’IEC, a través de la Comissió de Toponímia de Catalunya reafirmà el 2006 que el topònim *Mahó* és senzillament fals. Ni es pot desprendre de cap dels criteris esmentats. Mirem què passa amb *Boí* (abans *Bohí*), *Taüll* (abans *Tahull*) o *Sanaüja* (abans *Sanahuja*).

Pensar que *Mahón* (igual que el cas de *Ibiza* o el de *Palma de Mallorca*) és una denominació internacionalment coneguda i respon a una marca comercial i turística no és estrany en qualque sector de la societat balear; però al nostre entendre qui pensa així demostra una manca d’autoestima i una idea reduïda de la identitat popular i cultural, ja que empra la *cultura* com a subalterna dels interessos materials. Açò és una pràctica que no seria possible en una societat on els interessos culturals autèntics (i no instrumentals) tinguessin més pes i arrelament.

Vuitena.

L’oficialitat de l’exotopònim castellà esdevé absolutament improcedent i innecessària, atès que, com escriu el tècnic municipal assessor lingüístic de Maó en l’Informe del 19/10/2012, que figura dins l’expedient, el guionet (-) uneix els components lèxics de mot: a) en composts tipus “diccionari català-castellà”, “relació causa-efecte”, “míssil terra-aire”, etc.; b) en composts de noms propis: “Àustria-Hongria”, “diccionari Alcover-Moll”. En aquest segon supòsit entrarien casos com els del País Basc (*Gasteiz-Vitoria*, *Donostia-San Sebastián*; però, amb molt bon criteri, no acceptarien casos com *Etxeberri-Echeverri*, *Rekalde-Rekalde*, *Galdakao-Galdácano...*, que són equiparables al de *Maó-Mahón*. A més a més, el guionet no ajunta un sol nom propi, sinó un topònim i un exònim (un nom propi i una traducció) amb el mateix lexema. Aquesta solució oficialitza un despropòsit amb resultats tan deplorables de grafies dobles, com els que s’han vist al País Valencià, casos d’*Alcoi-Alcoy*, *Elche-Elx*, alteracions d’accent com *Benicàssim-Benicasim*, amb accent desplaçat o castellanitzacions aberrants com *la Torre de les Maçanes-Torremanzanas*. Per no parlar dels procediments contenciosos davant de la justícia que han tingut lloc també en algun municipi (*Castelló de la Ribera-Villanueva de Castellón*).

Novena.

La doble oficialitat simètrica, amb la asimetria d’un poder polític marcadament favorable a la llengua oficial de l’Estat, el castellà, consagra dins el nostre territori l’existència de dues comunitats (que expressa gràficament el guionet), sense que els poders públics actuïn en el sentit de protegir i fomentar l’ús del més dèbil i per tal que tots els ciutadans, coneixent igualment les dues llengües, puguin integrar-se en la llengua pròpia de la comunitat territorial, com és la obligació del poder públic legítimament democràtic d’acord amb la Declaració Universal de Drets Lingüístics, de juny de 1996.

Desena.

El 9 d'abril de 2001, l'Estat espanyol va presentar al Consell d'Europa l'instrument de ratificació de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries. Aquesta ratificació afecta les llengües catalana, basca i gallega, oficials als territoris històrics respectius, i suposa que l'Estat espanyol assumeix el compromís d'aplicar els apartats de la part tercera de la Carta, entre els quals hi ha el d'oposar-se a les pràctiques tendents a desaconsellar l'ús de les llengües regionals o minoritàries en el marc de les activitats econòmiques o socials (art. 13.1, c). Açò és precisament el que es deriva d'una pràctica de bilingüisme asimètric com el que suposa aquesta mena de doblat onomàstic.

L'Administració de l'Estat espanyol utilitza la toponímia oficial de Catalunya –*Lleida* i *Girona*– des de 1992 i la de Galícia –*A Coruña* i *Ourense*– des de 1997. És a dir, les denominacions d'aquestes províncies en els seus respectius idiomes nacionals són d'obligat ús tant per a les institucions estatals com per a les empreses privades en qualsevol tràmit de caràcter oficial.

El Congrés dels Diputats va aprovar la llei 13/1997 de 25 d'abril, que establia per al nostre arxipèlag com a província espanyola la denominació única de Illes Balears. Així mateix, es recull per a les diputacions forals basques: *Araba/Álava*, *Gipuzkoa* i *Bizkaia*.

I mentre aquesta hauria de ser i és, en part, la pauta general d'un Estat que de respectar i protegir el seu patrimoni lingüístic, segons marca la Constitució, l'alcaldia de Maó manifesta la seua voluntat de procedir en sentit contrari.

I per tot açò resulta del tot necessari i pertinent que l'Institut Menorquí d'Estudis acordi sol·licitar a l'Excel·lentíssim Ajuntament de Maó la retirada de l'acord provisional per al canvi del nom oficial de la ciutat.

Finalment la Secció de Llengua i Literatura proposa al Consell Científic que, en aplicació de les competències que li són pròpies, dictami aquest informe i l'elevi al Consell Rector per tal que l'aprovi i emprengui les mesures procedimentals que se'n deriven.

Secció de Llengua i Literatura de l'Institut Menorquí d'Estudis
Maó 31 de gener de 2013